

UPPSALA
UNIVERSITET

Teologiska institutionen

Tros- och livsåskådningsvetenskap C

VT 2019

Handledare: Johanna Romare

Examinator: Thomas Ekstrand

Till vilket pris?

En komparativ studie av människosyner i svensk och nederländsk
lagstiftning gällande prostitution

Svarf Ingrid Elisabeth Jönsson

Svarfingridelisabeth.Jonsson.8027@student.uu.se

Abstract

This thesis aims to examine which views of the human being that are manifested in the Swedish and Dutch legislation on prostitution. The theoretical framework consists of the humanist, the christian and the naturalistic views of the human being in combination with the concepts of autonomy and human dignity. The question is *which views of the human being are manifested in the Swedish and Dutch legislation on prostitution?*

According to this thesis all three views of the human being can be traced in the legislations. The humanist view of the human being is most clearly manifested, in both the Swedish and Dutch legislation on prostitution, however their views are from different angles. Whereas the view of the Swedish legislation is that the autonomy and human dignity of the seller is violated in prostitution, the Dutch legislation on the other hand sees autonomy as the seller's right to choose prostitution. In Dutch legislation both seller and buyer are seen as autonomous beings with ability to reason, and prostitution is seen as a trade transaction. In Swedish legislation the seller is seen as vulnerable and exposed and the buyer is seen as a criminal, and both seller and buyer are in need of change and help, in different ways.

Keywords: prostitution, view of the human being, autonomy, human dignity, ethics, humanist, christian, naturalistic, freedom, paternalism, legislation

Innehållsförteckning

Abstract	1
1 Inledning	4
1.1 Problemformulering	4
1.2 Syfte	5
1.3 Frågeställning	5
1.4 Teori	5
1.5 Metod	6
1.6 Material	6
1.7 Tidigare forskning	7
1.8 Avgränsning och disposition	9
2 Teori	10
2.1 Introduktion	10
2.2 Autonomi	10
2.3 Människovärde	11
2.4 Människosyn	12
2.5 Den humanistiska människosynen	12
2.6 Den kristna människosynen	14
2.7 Den naturalistiska människosynen	16
2.8 Teoridiskussion	17
3 Prostitution i Sverige	18
3.1 Introduktion	18
3.2 Lagens bakgrund och syfte	18
3.3 Definition av prostitution och synen på köpare och säljare	20
4 Analys av svensk lagstiftning	21
4.1 Introduktion	21
4.2 Människosyn på säljare av sexuella tjänster	21
4.3 Människosyn på köpare av sexuella tjänster	23
5 Prostitution i Nederländerna	25
5.1 Introduktion	25
5.2 Lagens bakgrund och syfte	25
5.3 Definition av prostitution och synen på köpare och säljare	26
6 Analys av nederländsk lagstiftning	28
6.1 Introduktion	28
6.2 Människosyn på säljare av sexuella tjänster	28
6.3 Människosyn på köpare av sexuella tjänster	29

7 Jämförelse	30
7.1 Introduktion	30
7.2 Människosyn på säljare av sexuella tjänster	30
7.3 Människosyn på köpare av sexuella tjänster	31
7.4 Slutsats	32
8 Sammanfattande reflektioner	33
9 Avslutning	33
Litteraturlista	35
Källmaterial	35
Litteratur	35

1 Inledning

1.1 Problemformulering

Prostitution är en politisk vattendelare i Europa som väcker starka känslor och frågor om synen på människan och hennes värde. En del förespråkare trycker på människans förmåga och frihet att själv få bestämma om den vill erbjuda eller köpa sexuella tjänster och ser det som en handelstransaktion på lika villkor. En del motståndare betonar människans okränkbara värde och att prostitution snarare handlar om makt, förtryck och övergrepp och att ett sådant maktutövande innebär en kränkning av människovärdet oavsett om det gäller frivillighet. Båda ståndpunkterna har autonomi eller självbestämmande som ideal och menar att människan är sin egen laggivare.

Två länder som har olika förhållningssätt till prostitution är Sverige och Nederländerna. Den svenska sexköpslagen används som exempel internationellt i debatten om prostitution sedan den trädde i kraft 1 januari 1999 då Sverige blev det första land i världen att kriminalisera sexköp, men inte försäljning av sexuella tjänster, i syfte att skydda de som utsätts och lagföra de som utsätter.¹ Ett land som väcker uppmärksamhet av andra skäl är Nederländerna som upphävde förbudet från 1911 och legaliserade prostitution- och hallickverksamhet 1 oktober 2000 och istället betonar det yrkesmässiga i prostitution.²

Prostitution väcker starka känslor i och med att det handlar om människans självstyre och natur. Vad har hon rätt att göra mot sig själv och mot andra? Är hennes vilja fri och har hon ett förnuft som kan leda henne till det moraliskt försvarbara? Dessa frågor leder oss in på begreppet människosyn som försöker ge en bild av människans grundläggande egenskaper och karaktärsdrag. Det är således intressant att undersöka vilka möjliga människosyner som uttrycks i lagstiftningen. Denna uppsats analyserar Sveriges och Nederländernas lagstiftning

¹ Statens Offentliga Utredningar (2010:49). Utredningen om utvärdering av förbudet mot köp av sexuell tjänst, *Förbud mot köp av sexuell tjänst: en utvärdering 1999-2008 : betänkande*, Fritzes, Stockholm, 2010, 13

² Daalder, Annelies, "Prostitution in the Netherlands in 2014", *WODC*, 2015, 5

gällande prostitution i ljuset av tre olika människosyner i syfte att undersöka om människosyner skiljer sig mellan svensk och nederländsk lagstiftning.

1.2 Syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka vilka människosyner som uttrycks i den svenska respektive nederländska lagstiftningen gällande prostitution med utgångspunkt i den kristna, humanistiska och naturalistiska människosyner. Jag intresserar mig för både den som köper och säljer sexuella tjänster i den mån det är tillgängligt i materialet.

1.3 Frågeställning

Uppsatsen ämnar besvara frågan vilka människosyner som uttrycks i svensk respektive nederländsk lagstiftning gällande prostitution. Det är intressant att undersöka, som problemformuleringen pekar på, eftersom sådan lagstiftning uttrycker frågor om människans natur. De skäl som respektive lagstiftning anger avslöjar vilka egenskaper och karaktärsdrag hos människan som enligt dem är angeläget att värna om.

Vilka människosyner uttrycks i svensk respektive nederländsk lagstiftning gällande prostitution?

1.4 Teori

Teorin för denna uppsats är tre människosyner, där begreppen människovärde och autonomi också integreras. Uppsatsens huvuddel innehåller ett teorikapitel där respektive människosyn och båda begreppen behandlas.

Teorin utgörs av fem olika verk. Dessa är *Människosyn och etik* (2013) av Håkan Thorsén, ”På spaning efter en människosyn” i *Människosyner* (1994) av Göran Hermerén, *Etik i arbete med människor* (2013) av Jan-Olav Henriksen och Arne Johan Vetlesen, *Bortom Humanismen : en studie i kristen etik* (2003) av Carl-Henric Grenholm och slutligen “Autonomy in Moral and Political Philosophy” (2015) av John Christman. Jag väljer dessa verk på grund av att de behandlar begreppet människosyn och exempel på sådana samt

begreppet autonomi, vilket är en del av uppsatsens syfte. Det finns fler verk om människosyner, men andra jag hittar riktar mer in sig på människosyner inom vård och omsorg, vilket inte är lika fruktbart för min uppsats.

1.5 Metod

Jag läser teorin med syfte att identifiera olika element ur människosynerna, framförallt vad de uttrycker om människans vilja, förnuft, drivkraft, autonomi och vad som ger henne sitt värde. Vidare analyserar jag två rapporter, som beskriver och utvärderar svensk respektive nederländsk lagstiftning gällande prostitution, i ljuset av dessa människosyner.

Jag använder mig av *Libris* och *JSTOR*, digitala bibliotekskataloger, där jag söker på nyckelord, exempelvis människosyn, ethics, prostitution, autonomy, för att avgränsa resultatet och hitta relevanta och givande verk för uppsatsens teorikapitel. Relevanta och givande verk i detta avseende är sådana som redogör för människosyner och etik, och på grund av det kan appliceras på fenomenet prostitution, vilket inledningen indikerar är ett etiskt omdebatterat ämne.

När jag läser analysmaterialet letar jag efter nyckelbegrepp som kan relateras till det teoretiska materialet, det vill säga begrepp som människosyn, människovärde, autonomi och frihet. Min metod är en komparativ innehållslig idéanalys av undersökningsmaterialet och baseras på det teoretiska materialet. Idéanalysen är innehållslig i den mening att jag analyserar genom att beskriva och förklara innehållet i undersökningsmaterialet. Studien är komparativ i avseende på att jag jämför begrepp och fenomen.

1.6 Material

Undersökningsmaterialet som jag analyserar är lagförarbete bestående av SOU-rapporten *Förbud mot köp av sexuell tjänst: en utvärdering 1999-2008 : betänkande* (2010) av Statens Offentliga Utredningar (SOU) och rapporten "Prostitution in the Netherlands in 2014" (2015) av Annelies Daalder, direktör för WODC. Den sistnämnda tillhör rapporter som genomförts av eller på order av WODC, som är ett forsknings- och dokumentationscentrum inom nederländska justitie- och säkerhetsministeriet med fokus på rättvisa och säkerhet. Jag väljer

dessa rapporter på grund av att de ger mer information och utrymme för analys än om jag enbart granskar vad lagstiftningen säger, det vill säga högst några meningar. Utöver det är de skrivna av sakkunniga och på uppdrag av regering, vilket jag anser ingjuter tillförlitlighet. Jag använder mig även av *Assessing Prostitution Policies in Europe* (2018), redigerad av Synnøve Økland Jahnsen and Hendrik Wagenaar, som komplement till ovanstående rapporter vid behov av mer uppdaterad information. Det är en samling av europeiska länders lagstiftning gällande prostitution där varje lagstiftning är skriven av respektive sakkunnig. Kapitlet om Nederländerna är skriven av Sietske Altink, Ilse van Liempt och Marjan Wijers.

1.7 Tidigare forskning

I detta avsnitt presenterar jag tidigare forskning kring människosyner och prostitution. Av nedanstående forskning är bland annat prostitution, sexualitet, autonomi och etik centrala begrepp. Författarna nedan analyserar fenomenet prostitution utifrån olika förhållningssätt och gör normativa ansatser.

Hille Haker, professor i teologisk etik, skriver i artikeln “Catholic Feminist Ethics Reconsidered : The Case of Sex Trafficking” (2015), och behandlar katolsk och liberal feministisk sexuaetik i relation till människohandel för sexuellt utnyttjande. Syftet är att formulera en sexuaetik som å ena sidan kan hantera de moraliska problem som människohandel för sexuellt utnyttjande leder till och som å andra sidan bottnar i både katolska och feministiska moraliska föreskrifter.

Haker skriver att katolsk sexuaetik utgår från att sexualitetens moraliska norm är sexualakten inom äktenskap mellan en man och en kvinna.³ Prostitution kan således inte vara moraliskt försvarbart och de prostituerade uppfattas främst som ett offer utan något frivilligt engagemang i prostitution.⁴ Men skulle en person prostituera sig av egen vilja betraktas det som en synd. I och med att katolsk sexuaetik fokuserar på den som blir utsatt i prostitution och betraktar henne som syndig om hon inte lämnar sin situation, bidrar det till en ökad skuld

³ Haker, Hille, “Catholic Feminist Ethics Reconsidered : The Case of Sex Trafficking”, *Journal of Religious Ethics*, 2015, 220

⁴ Ibid, 221

hos henne. Hakers slutsats är således att katolsk sexuaetik inte kan bidra med lösningar till de moraliska problem som följer av människohandel för sexuellt utnyttjande.⁵

Enligt Haker har liberal feministisk sexuaetik ett annat fokus. Liberal feministisk sexuaetik fokuserar på kvinnans sexualautonomi och att det förstås som samtycke och rätt att själv få välja. Samtycke är det centrala kriteriet för att en sexuell handling ska räknas som moraliskt försvarbar och därför bör inte staten lagstifta mot prostitution.⁶ Haker menar att detta förhållningssätt inte är godtagbart på grund av det innebär en acceptans gentemot prostitution vilket i sig är en kränkning av människans värde. Haker anser att sexualitet, liksom smärta, inte är något avskilt från människan som upplever det, det vill säga att människan är sin kropp samtidigt som hon använder den. Haker hänvisar till Kant som anser att det är en kränkning av människans värde att använda någon annan som enbart ett medel och inte som en fri och värdig aktör.⁷

Karen Peterson-Iyer, fil. dr. i etik, undersöker i "A Feminist Ethical Analysis" (1998) två olika förhållningssätt till prostitution och benämner dessa "liberal/contractarian" och "domination/subjection" samt deras förståelser av sexualitet. Det första förhållningssättet, "liberal/contractarian", innebär att prostitution ses som ett kontrakt mellan två parter på lika villkor och något som staten inte ska besluta om.⁸ Det andra, "domination/subjection", ser prostitution som uttryck för manlig dominans och kvinnlig underkastelse, vilket måste bekämpas.⁹ Peterson-Iyer tar ställning och menar att feminister måste sträva efter att bekämpa prostitution på grund av att det uppmuntrar maktförhållanden i obalans och lyfter sociala mönster som förtrycker kvinnor.¹⁰

Katherine Patricia Moloney, forskarstuderande med fokus på etik och studier i Gamla testamentet, skriver i "Prostitution Legislation: Toward an Ethical Christian Response" (2014) att en lagstiftning gällande prostitution som är förenlig med en kristen etik måste

⁵ Ibid, 238

⁶ Ibid, 219

⁷ Ibid, 233

⁸ Peterson-Iyer, Karen, 1998, "A Feminist Ethical Analysis". Ingår i: *Journal of Feminist Studies in Religion*, Vol. 14, No. 2, Indiana University Press, 1998, 25

⁹ Ibid, 28

¹⁰ Ibid, 44

innehålla vissa delar. Dessa är alla människors inneboende värde, Kristus barmhärtiga kärlek mot de utsatta och strävan efter att utnyttjandet av människor upphör genom rättvisa.¹¹ Moloney tar upp fyra förhållningssätt till prostitution i relation till en kristen etik och använder några länder som exempel. Förhållningssätten är förbud (prostitution är kriminaliserat), icke-reglering (specifika handlingar kopplat till prostitution är kriminaliserat), reglering (prostitution är lagligt) och legitimering (prostitution är avkriminaliserat).¹² Moloney drar slutsatsen att den svenska lagstiftning gällande prostitution är den som är mest förenlig med en kristen etik i jämförelse med de andra länderna.¹³

Som jag gör reda för i denna uppsats har Sverige och Nederländerna två olika förhållningssätt till prostitution (de kan relatera till Karen Peterson-Iyer två exempel). Jag gör dock inga normativa ansatser som ovanstående författare gör, utan fokuserar istället på att identifiera vilka människosyner som tydligast kommer till uttryck i lagstiftningarna.

1.8 Avgränsning och disposition

Jag avgränsar mig till Sverige och Nederländerna vad gäller lagstiftning. Min avsikt är främst inte att göra en utvärdering av den svenska och den nederländska lagstiftningen om prostitution eller göra normativa ställningstaganden, utan snarare att undersöka och jämföra vilka människosyner som uttrycks. Jag utgår från att sexköparen är en man och säljaren av sexuella tjänster är en kvinna, dock är jag medveten om att det även förekommer prostitution under andra former. Intresset riktas mot människosyner på både den som köper och säljer sexuella tjänster i den mån det är tillgängligt i materialet.

Jag vill uppmärksamma att de ordval jag väljer i uppsatsen, säljare och köpare av sexuella tjänster, inte har till syfte att indikera att prostitution är en handelstransaktion på lika villkor. På grund av att ordet *köp* av sexuell tjänst används i svensk lagstiftning är begreppen säljare och köpare lämpliga här. Orden är relativt konkreta och har i sig ingen direkt positiv eller negativ laddning.

¹¹ Moloney, Katherine Patricia, 2014, "Prostitution legislation: toward an ethical Christian response". Ingår i: *Crux*, Vol. 50, No. 3, 19

¹² Ibid, 12

¹³ Ibid, 19

Gällande dispositionen beskriver jag inledningsvis uppsatsens teoretiska ramverk. Därefter gör jag reda för prostitution i Sverige samt analyserar lagstiftningen utifrån teorin. Vidare beskriver jag prostitution i Nederländerna och gör sedan en analys av lagstiftningen. Avslutningsvis jämför jag svensk och nederländsk lagstiftning för att sedan sammanfatta resultatet och dra egna slutsatser.

2 Teori

2.1 Introduktion

I detta kapitel gör jag reda för min teoridel. Inledningsvis beskriver jag begreppet autonomi. Sedan gör jag reda för begreppet människosyn och människovärde utifrån en framställning av Göran Hermerén, filosof och professor i medicinsk etik, i *Människosyner* (1994). Vidare beskriver jag tre människosyner som Håkan Thorsén redogör för i *Människosyn och etik* (2013), vilka utgör uppsatsens teoretiska ramverk inför analysdelen. Thorsén är universitetslektor i filosofi och har författat flera läromedel med utgångspunkt i etik och livsfrågor. Dessa människosyner är den humanistiska, kristna och naturalistiska. Jag väljer dem eftersom de framstår som relevanta för mitt material då de uttrycker uppfattningar och förhållningssätt som rör människans autonomi och svarar på frågorna vad människan har rätt att göra mot sig själv och mot andra, om hennes vilja är fri och om hon har ett förnuft som kan leda henne till det moraliskt försvarbara, frågor som framstår centrala i lagstiftningen gällande prostitution.

2.2 Autonomi

I detta avsnitt ämnar jag att undersöka olika förståelser av begreppet autonomi som sedan kommer att användas i analysdelen. Enligt John Christman, professor i filosofi, innebär autonomi förmågan att vara sin egen person och leva sitt liv i enlighet med sitt förnuft och sina egna skäl och värderingar. Det innebär att människan står emot yttre påtryckningar som

till exempel sin plats i politiska och sociala strukturer. Autonomi är ett centralt begrepp inom moralfilosofin, främst hos Immanuel Kant och John Stuart Mill.¹⁴

Christman skiljer på autonomi och frihet. Frihet betraktas som förmågan att agera utan inre och yttre begränsningar och med tillräckliga resurser för att infria sina mål. Autonomi uppfattas som målens självständighet och äkthet, det vill säga om de är förenliga med människans förnuft, skäl och värderingar, som får en människa att agera i syfte att infria dessa mål. Exempelvis Kant betonar att människan blir fri först när hon blir sitt eget självstyre och Mill menar att självstyre är en grundläggande del i människans välbefinnande. Christman hänvisar till Joel Feinberg, politik- och rättsfilosof, som menar att det finns fyra olika förståelser av begreppet autonomi i moralisk och politisk filosofi. Förmågan att styra och bestämma över sig själv, det verkliga tillståndet av självstyre, ett personligt ideal och en samling rättigheter som ger uttryck för självstyret över sig själv. En gemensam uppfattning hos dessa fyra förståelser är att autonomi uppfylls när en människa kan reflektera, agera och välja grundat på faktorer som är hennes egna.¹⁵

2.3 Människovärde

Människovärde är en etisk grundprincip och innebär det värde som människan besitter och som inte får inskränkas, att människor är unika och oersättliga och samtidigt har lika och obestridliga rättigheter. Källan till människans värde varierar beroende på människosyn. Det kan betraktas härleda från exempelvis Gud eller människans autonomi. Som vi kommer att se senare är människovärdet centralt för vissa människosyner.

Hermerén skriver att begreppet människovärde och människosyn bör hållas isär på grund av att människovärde ingår i människosyn och det senare innehåller mer än uppfattningar om människans värde.¹⁶ Vidare har olika människosyner även olika uppfattningar om människans värde, både varifrån det kommer och hur det ser ut i relation till annat levande.

¹⁴ Christman, John, "Autonomy in Moral and Political Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.), 2018

¹⁵ Ibid

¹⁶ Hermerén, Göran, 1994, "På spaning efter en människosyn". Ingår i: *Människosyner*, 1. uppl., Statens medicinsk-etiska råd, Stockholm, 1994, 10

2.4 Människosyn

Hermerén skriver hur begreppet människosyn kan definieras och menar att det innehåller många olika uppfattningar och förhållningssätt som rör människans natur. Dessa uppfattningar och förhållningssätt kan delas in i tre delar. Den första är den spekulativa delen vilket innehåller uppfattningar och förhållningssätt som ännu inte har bevisats. Det kan till exempel vara frågor som rör människans fria vilja, livet efter döden, själens natur och om människan kompenseras för orättvisor i nästa liv. Den andra är den empiriska delen vilket innehåller uppfattningar och förhållningssätt som med vetenskapliga metoder kan prövas, exempelvis människans drivkrafter, vad människor strävar efter, försvarsmekanismer och relationen mellan arv och miljö. Den tredje är den normativa delen vilket innehåller uppfattningar och förhållningssätt som värderar hur människan borde vara och agera. Det kan till exempel vara frågor som rör vad som ger livet värde, vilka skyldigheter och rättigheter människor har i specifika situationer och under vilka förutsättningar som människor borde ha rätt till att få sina behov tillgodosedda.¹⁷

Dessa tre delar kan på olika sätt relatera till uppsatsen. Den spekulativa delen förhåller sig till frågan om människan har en fri vilja att avstå från sina sexuella behov och begär. Den empiriska delen knyter an till vad som driver en människa att köpa och sälja sexuella tjänster. Den normativa delen kopplas till frågan om människan har rätt till att få sina sexuella behov tillgodosedda.

2.5 Den humanistiska människosynen

Sokrates är en av grundarna till humanismen som betonar människans förmåga att nå etisk insikt genom sitt förnuft. Sokrates teori kan delas in i tre delar. Den första delen innebär att människan kan nå etisk insikt genom förnuftet. Förnuftet är också det som särskiljer människan från allt levande. Den andra menar att människan kan nå etisk insikt först om hon reflekterar kring vad som är moraliskt försvarbart. Det är med andra ord inget människan kan nå om hon imiterar sin kontext och tar efter andras åsikter. Den tredje delen är att människan målinriktat utvecklas och omformas. Målet för människan är att utveckla förmågor för att

¹⁷ Ibid, 11-14

kunna infria det goda. Således kan den humanistiska människosynen anses vara positiv i den mening att människan ges möjlighet att själv identifiera det goda och försöka infria detta.¹⁸

Thorsén skriver att enligt humanismen har människan en fri vilja och ett förnuft. Människan påverkas av andra, uppfostran och ekonomiska villkor, men med den fria viljan kan hon själv styra sitt liv inom dessa ramar. Hon kan utöver det välja att inte tillfredsställa sina biologiska basbehov och istället fokusera på inlärd behov som exempelvis att inneha makt. Med förnuftet kan människan hantera livets motgångar och genom att behärska teknik och vetenskap undkomma naturkatastrofer, krig och sjukdomar. Människan är av naturen god och har ett självfallet egenvärde som utgör människovärdesprincipen. Den innebär att människans medborgerliga rättigheter inte får rangordnas utifrån hennes egenskaper eller attribut som exempelvis kön, ålder, religion, ras och så vidare.¹⁹

Utöver Sokrates är Kant en central gestalt inom humanismen. Kant, filosof och professor i logik och metafysik, menar att människan är fri när hon är sin egen laggivare, det vill säga att hon är självbestämmande. Kants definition av autonomi är således när människan agerar efter sin egen fria vilja. Människan är fri att använda sitt eget förnuft frikopplat från sina känslor.²⁰ En annan uppmärksamman tanke inom kantiansk filosofi är att människan inte får behandlas som enbart ett medel, utan som ett ändamål i sig. Det innebär att varje människa ska bemötas med respekt och värdighet på grund av att hon är just människa. Enligt Kant ska även de som har begått missgärningar bemötas med grundläggande respekt.²¹

Den spekulativa delen inom den humanistiska människosynen är således att människan har en fri vilja och ett förnuft. Den empiriska delen är att människan påverkas av andra, uppfostran och ekonomiska villkor. Den normativa delen är att människan har ett egenvärde som inte får inskränkas.

¹⁸ Henriksen, Jan-Olav & Vetlesen, Arne Johan, *Etik i arbete med människor*, 3., [rev.] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013, 64

¹⁹ Thorsén, Håkan, *Människosyn och etik*, 3. uppl., Remus, Stockholm, 2016, 54

²⁰ Christman, John, "Autonomy in Moral and Political Philosophy", 2018

²¹ Ibid

2.6 Den kristna människosynen

Den kristna människosynen kommer från berättelser i evangelierna där Jesus möter människor från samhällets alla klasser med omsorg och hopp.²² Det är svårt att formulera bara en kristen människosyn. Därför kommer jag nedan presentera tre olika kristna människosyner som behandlas i Carl-Henric Grenholms bok *Bortom humanismen* (2003). Jag är medveten om att det finns fler utformningar av den kristna människosynen, men för denna uppsats väljer jag att ta upp två motpoler och en position mellan dessa.

Den första kristna människosynen härstammar från teologen Thomas av Aquinos utformning av den naturliga lagen som varit den etiska modell som varit mest framträdande inom kristen tradition. Den naturliga lagen anger vilka naturgivna tendenser och dragningar en människa har och som hon kan bli medveten om genom sitt förnuft. Grenholm skriver att enligt Aquino är människan förmögen att identifiera vad som är rätt och gott, men synden i henne kan göra att hon ibland gör fel bedömning. Därför behöver den naturliga lagen tydliggöras genom uppenbarelsen. Den naturrättsliga modell som Aquino utvecklade kan benämnas förnuftsbasead då den betonar människans förmåga att nå moralisk kännedom genom sitt förnuft. Människan är autonom i meningen att hon på egen hand kan nå moralisk kännedom, dock är hon i behov av uppenbarelsen då synden i henne kan göra att hon väljer fel. Människans natur kännetecknas av hennes rationalitet.²³

Den andra kristna människosynen är formulerad av Stanley Hauerwas, metodistteolog och etiker, och bottenar i en narrativ dygdetik. Det innebär att etiken är förankrad i den kontext och tradition som människan befinner sig i, exempelvis i den kristna kontexten och traditionen är berättelserna om Gud som uppenbarar sig i Jesus centrala och kyrkans uppgift är att sprida dessa.²⁴ Hauerwas skriver i *Det fredliga riket* (2012) om människans syndiga karaktär. Med syndig menar Hauerwas en övertro på människans förmåga att hantera allt hon utsätts för och ett anspråk på frihet som något människan har rätt till och själv har skapat.²⁵ Den narrativa

²² Henriksen, Jan-Olav & Vetlesen, Arne Johan, *Etik i arbete med människor*, 2013, 66

²³ Grenholm, Carl-Henric, *Bortom humanismen: en studie i kristen etik*, Verbum, Stockholm, 2003, 70-72

²⁴ Ibid, 97

²⁵ Hauerwas, Stanley, *Det fredliga riket: en introduktion i kristen etik / Stanley Hauerwas ; översättare: Patrik Hagman*, Artos, Skellefteå, 2012, 105-106

dygdetik som Hauerwas formulerar kan benämnas uppenbarelsesbaserad då den lägger tonvikt på berättelserna om Gud som uppenbarar sig i Jesus och kyrkan som en social gemenskap i syfte att sprida dessa.²⁶ Människan ses som irrationell och utan förmåga att identifiera vad som är rätt.²⁷

Den tredje kristna människosynen är formulerad av Carl-Henric Grenholm, professor i etik, som befinner sig emellan den första och andra utformningen av en kristen människosyn. Grenholm motsätter sig en förnufts-baserad etik som går att urskilja i en naturrättslig modell utvecklad av Aquino. Grenholm argumenterar för att människosynen i en naturrättslig modell är alltför optimistisk på grund av att den ger människan för stor tilltro till hennes förmåga att nå moralisk kännedom genom sitt förnuft.²⁸ Grenholm menar även att en uppenbarelsesbaserad etik som går att urskilja i Hauerwas narrativa dygdetik är för pessimistisk då den inte ser människan som en rationell varelse förmögen att bedöma vad som är rätt och gott. Grenholm menar att en rimlig utformning av en kristen människosyn är en som ser både människans potential och hennes ofullkomlighet.²⁹ Människan är skapad till Guds avbild och det gör att hon kan nå moralisk kännedom. Att vara skapad till Guds avbild betyder enligt Grenholm att människan är en fri varelse som är medveten om sitt värde och förmögen att sprida Guds villkorslösa kärlek. Samtidigt innebär människans ofullkomlighet att hon inte kan leva utan Guds hjälp och vägledning.³⁰ Grenholm visar stor tilltro till människans autonomi genom att ge henne förmåga att nå viss moralisk kännedom med sitt förnuft.³¹

Den spekulativa delen inom den kristna människosynen vad gäller den naturliga lagen och Grenholm, innebär att människan har förnuft och en fri vilja. Den narrativa dygdetiken menar däremot att människan syndar när hon har en övertro på sin förmåga att hantera allt hon utsätts för. Den empiriska delen inom den kristna människosynen uttrycks tydligast i den naturliga lagen och innebär att människan har naturgivna tendenser och dragningar, till

²⁶ Grenholm, Carl-Henric, *Bortom humanismen: en studie i kristen etik*, 2003, 113

²⁷ Ibid, 259-260

²⁸ Ibid, 258

²⁹ Ibid, 259-260

³⁰ Ibid, 263-264

³¹ Ibid, 270

exempel instinkter. Den normativa delen för samtliga utformningar av den kristna människosynen utgår från Guds ord och ett liv i enlighet med Jesus Kristus.

2.7 Den naturalistiska människosynen

Den naturalistiska människosynen bottenar i Charles Darwins evolutionslära och Sigmund Freuds psykoanalys. Evolutionsläran menar att människan ingår bland andra djurarter och följer samma lagar som resten av naturen. Människans gener bestämmer hennes funktioner och hon har inte en fri vilja då hon styrs av sina biologiska villkor.³² Psykoanalysen menar att människan är egoistisk av naturen då hon drivs av att tillfredsställa sina drifter som sexualdriften och aggressionsdriften. Människan har sålunda ingen fri vilja och styrs helt av sina drifter.³³

Psykologen B. F. Skinner är en förespråkare av den naturalistiska människosynen och menar att människan är deterministisk, det vill säga att hon är förutbestämd av sina naturgivna biologiska villkor. De biologiska villkoren är orsaken till att människan lever som hon gör och endast genom att ändra dessa kan människan ändra sitt sätt att leva. Med andra ord har människan ingen fri vilja att sätta sig över sina biologiska villkor, utan följer samma lagar som resten av naturen. Andra förespråkare av den naturalistiska människosynen menar att människan har en fri vilja under förutsättningen att hon följer sina biologiska villkor utan hänsyn till sin kulturella och sociala kontext. Denna människosyn betonar således friheten att förverkliga människans naturgivna biologiska villkor, inte friheten att sätta sig över dessa. Människans värde är sålunda förenat med hennes funktionsduglighet, med andra ord hur väl hon tillgodoser sina behov, och något hon utvecklar.³⁴

Den spekulativa delen inom den naturalistiska människosynen är att människan inte har en fri vilja att sätta sig över sina biologiska villkor, vilket innebär att människan måste tillfredsställa sina behov. Den empiriska delen är att människans drivs av att tillfredsställa sina behov. Det innebär att människan strävar efter och lever för att tillgodose sina behov, vilket styr hennes vilja och förnuft. Den normativa delen är att människan inte föds med ett

³² Thorsén, Håkan, *Människosyn och etik*, 2016, 29

³³ Ibid, 20

³⁴ Henriksen, Jan-Olav & Vetlesen, Arne Johan, *Etik i arbete med människor*, 2013, 68-70

värde utan får det i den mån hon tillgodoser sina behov. Det innebär att människans funktionsduglighet avgör hennes värde och är inget unikt i förhållande till andra levande varelser. Kopplat till autonomi är människan enligt den naturalistiska människosynen inte en självbestämmande varelse. I och med att hon är förutbestämd av sina naturgivna biologiska villkor är hennes frihet begränsad. Hennes begränsade frihet gör att hon inte kan ställas till svars för sina handlingar då ansvar kräver ett visst självbestämmande, något som människan inte besitter.

2.8 Teoridiskussion

Det som karaktäriserar den humanistiska, kristna och naturalistiska människosynen är att de relaterar till begreppen autonomi, frihet, förnuft och människovärde. Autonomi är en central del både inom olika människosyner och lagstiftning. Inom olika människosyner gör autonomi sig gällande vid frågan om människan har en fri vilja och ett förnuft. Den humanistiska människosynen menar att människan har en fri vilja, förnuft och människovärde som grundas i människans autonomi. Enligt den kristna människosynen har människan viss fri vilja och möjlighet att använda sitt förnuft, men synden i henne gör att hon ibland felar. Människovärdet är centralt i den kristna människosynen och härleds från att människan är skapad till Guds avbild. Den naturalistiska människosynen menar att människan styrs av sina biologiska drifter och därmed inte har fri vilja att sätta sig över sina behov. Människovärdet inom denna människosyn erhålls genom människans förmåga att tillgodose sina behov.

I lagstiftning gällande prostitution gör sig autonomi gällande i frågan om människan kan sägas vara självstyrande när den köper respektive säljer sexuella tjänster. Ur denna synvinkel framstår lagstiftning som begränsande av människans rätt till frihet och autonomi, eftersom faktorn lagen inte är hennes egen utan ett uttryck för de skyldigheter och rättigheter samhället ger individen. Visserligen har individen rätt att själv välja lagstiftarna i allmänna val, men har endast en röst bland många, då demokrati, folkstyre, råder. Vad gäller ett samhälles lagstiftning kan alltså en diskussion om människans autonomi vara fruktbar, något jag tar fasta på i min uppsats.

Det är intressant att titta närmare på begreppet människovärde i denna uppsats på grund av att det kan antyda vad svensk respektive nederländsk lagstiftning anser är betydelsefullt hos människan och bör värnas om. Exempelvis att människans värde kommer från hennes självbestämmande och att hon därför själv bör besluta om frågor som gäller hennes kropp och sexualdrift.

3 Prostitution i Sverige

3.1 Introduktion

I detta kapitel beskriver jag inledningsvis den svenska sexköpslagen som gjorde Sverige till det första land i världen att kriminalisera köp av sexuella tjänster, men inte försäljning av sexuella tjänster. Jag utgår från SOU 2010:49, *Förbud mot köp av sexuell tjänst : En utvärdering 1999-2008*, som redogör för lagens bakgrund, syfte, tillämpning och effekt. Jag intresserar mig särskilt för lagens bakgrund och syfte då det illustrerar Sveriges inställning till prostitution, vilket utgör en del av uppsatsens syfte. Vidare gör jag en analys och använder mig av de människosyner som presenteras ovan i syfte att identifiera vilka människosyner som kan urskiljas i lagstiftningen.

3.2 Lagens bakgrund och syfte

Prostitution i Sverige finns dokumenterat sedan en lång tid tillbaka. Lagen från 1734 kännetecknas av inställningen att sexuellt umgänge endast får ske inom äktenskap och det som skedde utanför äktenskap var straffbart. Ett kapitel i lagen, kvinnofrid, hanterar sedlighetsbrott, det vill säga bland annat våldtäkt och koppleri. Det var straffbart att våldföra sig på en kvinna för att tillfredsställa sin egen lust. Under 1850-talet förekom krog- och värdshusprostitution i stad och på landsbygd samt prostitution vid tillfälliga marknadsplatser. Senare utvecklades även gatuprostitution i främst Stockholm.³⁵

³⁵ Prostitutionsutredningen, *Prostitutionen i Sverige: bakgrund och åtgärder : betänkande*, LiberFörlag/Allmänna förl., Stockholm, 1981, 36

1847 infördes reglementeringssystemet som innebar registrering och kontroller av prostituerade kvinnor, bland annat att de regelbundet skulle genomgå läkarundersökningar. Detta var en följd av spridningen av könssjukdomar som i stor utsträckning drabbade garnisonssoldaterna i huvudstaden.³⁶

1 januari 1999 trädde den så kallade sexköpslagen i kraft och Sverige uppmärksammades internationellt som det första land i världen att kriminalisera köp av sexuella tjänster, men inte försäljning av sexuella tjänster. Syftet med lagen har sin utgångspunkt i att prostitution är ett allvarligt problem som drabbar både individ och samhälle.³⁷ Lagstiftningen ersattes år 2005 av en ny straffbestämmelse i samband med sexualbrottsreformen och benämns numera som förbud mot köp av sexuell tjänst. Förslaget till lagstiftningen utgjorde en del av propositionen *Kvinnofrid* (prop. 1997/98:55) som grundades på yttrande från 1993 års prostitutionsutredning *Könshandeln* (SOU 1995:15) och kvinnovåldskommissionens *Kvinnofrid* (SOU 1995:60). Utredningen *Könshandeln* fastställer att prostitution skadar individ och samhälle. De som säljer sexuella tjänster lider i stor utsträckning av psykiska svårigheter, missbrukar narkotika och alkohol och utsätts för brott som våldtäkt, misshandel och stöld. Prostitution skadar samhället i och med att anhöriga och barn till de som säljer sexuella tjänster påverkas, det förmedlar en oacceptabel människosyn och leder till kostnader för skador, sjukdomar och kriminalitet.³⁸ Propositionen *Kvinnofrid* (prop. 1997/98:55) konstaterar att det finns ett stort behov av insatser för att hjälpa kvinnor som utsätts för våld och övergrepp. Ett förslag till åtgärd gäller lagstiftning och ett annat gäller myndigheters hantering av ärenden som gäller våld mot kvinnor.³⁹ Propositionen ger även en framställning att ett land som strävar efter jämställdhet inte samtidigt kan acceptera en sådan obalans i maktförhållande som råder när män köper sexuella tjänster och behandlar kvinnor som varor. Det framgår att fokus måste flyttas från säljare av sexuella tjänster till köparna på grund av att prostitution förekommer till följd av efterfrågan.⁴⁰ I nuläget är påföljden för sexköp böter eller maximalt ett år fängelse.⁴¹

³⁶ Prostitutionsutredningen, *Prostitutionen i Sverige: bakgrund och åtgärder : betänkande*, 1981, 38-39

³⁷ Statens Offentliga Utredningar (2010:49), 75-76

³⁸ 1993 års prostitutionsutredning, *Könshandeln: betänkande*, Fritze, Stockholm, 1995, 179-180

³⁹ *Kvinnofrid: Regeringens proposition 1997/98:55*, Fritze, Stockholm, 1998, 143

⁴⁰ Statens Offentliga Utredningar (2010:49), 53-55

⁴¹ *Ibid*, 45

3.3 Definition av prostitution och synen på köpare och säljare

I SOU 2010:49 beskrivs prostitution som mäns våld mot kvinnor och ett uttryck för ojämlikhet där den som köper sexuella tjänster utnyttjar den som säljer sexuella tjänster samt behandlar denna som en vara.⁴² Regeringen bedömer att den som säljer sexuella tjänster i de flesta fall är underlägsen och svagare än den som köper dessa tjänster för att tillfredsställa sin egen sexualdrift. Av den anledningen, och för att kunna motivera den som säljer sexuella tjänster att söka hjälp, bestämdes det att kriminalisera köp av sexuella tjänster och inte försäljning av sexuella tjänster.⁴³

Kriminaliseringen är ett sätt⁴⁴ att motverka och bekämpa prostitution genom att flytta fokus från utbudet till efterfrågan av sexuella tjänster. Med det menas att de som köper sexuella tjänster ska hållas ansvariga och de som säljer sådana tjänster ska få hjälp och stöd att ta sig ur prostitution. Ett annat brott som har ett starkt samband med prostitution är människohandel. Människohandel beskrivs som utnyttjande av människor, främst kvinnor och barn för sexuella ändamål, för ekonomisk förtjänst. De kvinnor och barn som utnyttjas transporteras främst från länder där det råder fattigdom, segregering och arbetslöshet, och säljs i så kallade destinationsländer där efterfrågan på främst sexuella tjänster är stor. Det gemensamma för prostitution och människohandel är således att det förekommer till följd av efterfrågan och att det måste tas itu med för att motverka och bekämpa prostitution.⁴⁵

Innan kriminaliseringen av köp av sexuella tjänster var fokus riktat mot de som säljer sexuella tjänster. Köparna har inte varit en uppmärksammas grupp, men ses mer som en grupp i behov av förändring och stöd i samband med den nya lagen. Som en del av regeringens handlingsplan mot prostitution bedriver Socialtjänsten i Stockholm, Göteborg och Malmö, där gatuprostitution främst förekommer, sedan 2000-talet KAST-grupper

⁴² Statens Offentliga Utredningar (2010:49), 60

⁴³ Ibid, 54-55

⁴⁴ Andra sätt att motverka och bekämpa prostitution utöver kriminaliseringen är bestämmelser om bostadslägenheter och lokaler som används till prostitution- och hallickverksamhet. Dessa bestämmelser ger bostadsrättsföreningar och hyresvärdar rätt att säga upp hyres- eller köpekontrakt gällande fastighet om det visar sig att lokalen används för sexuella ändamål mot ersättning (SOU 2010:49, 88).

⁴⁵ Statens Offentliga Utredningar (2010:49), 57

(Köpare Av Sexuella Tjänster). Det innebär att de som köper sexuella tjänster får hjälp att ändra sina beteenden genom terapi individuellt, i grupp eller i par.⁴⁶

4 Analys av svensk lagstiftning

4.1 Introduktion

I detta avsnitt gör jag en analys av den svenska lagstiftningen gällande prostitution med hjälp av det teoretiska ramverket. Syftet är att undersöka vilka människosyner eller element ur människosyner som uttrycks tydligast i lagstiftningen. Jag börjar med att återge det teoretiska ramverket för att sedan analysera lagstiftningen ur säljarens perspektiv och därefter köparens.

Den humanistiska, kristna och naturalistiska människosynen uttrycker uppfattningar och förhållningssätt som rör människans autonomi och svarar på frågorna vad människan har rätt att göra mot sig själv och mot andra, om hennes vilja är fri och om hon har ett förnuft som kan leda henne till det moraliskt försvarbara, frågor som framstår som centrala i lagstiftningen gällande prostitution. De tre olika elementen ur en människosyn är den spekulativa, empiriska och normativa. Den spekulativa delen innehåller uppfattningar som det bara går att spekulera kring, exempelvis människans fria vilja. Den empiriska delen innehåller uppfattningar som går att pröva, exempelvis människans drivkrafter och vad människan strävar efter. Den normativa delen innehåller uppfattningar som värderar hur människan bör vara och agera, exempelvis vad som ger livet värde, vilka skyldigheter och rättigheter människan har i specifika situationer och under vilka förutsättningar som människan borde ha rätt till att få sina behov tillgodosedda.⁴⁷

4.2 Människosyn på säljare av sexuella tjänster

Som jag gör reda för tidigare är den svenska lagstiftningen utformad efter uppfattningen att prostitution är ett brott som kränker människans värde. Lagstiftningen utgår från att den som säljer sexuella tjänster är ett offer och den som köper sexuella tjänster gör det för att

⁴⁶ Statens Offentliga Utredningar (2010:49), 97

⁴⁷ Hermerén, Göran, "På spaning efter en människosyn", 1994, 11-14

tillfredsställa sin egen sexualdrift. Vad säger detta om människosynen på säljare av sexuella tjänster i lagstiftningen?

Skälen till att lagstiftningen inte kriminaliserar försäljning av sexuella tjänster är ett uttryck för synen att människan har ett egenvärde och därför inte kan säljas eller behandlas som en vara. En annan syn hos lagstiftningen är att de som säljer sexuella tjänster inte gör det av fri vilja utan är tvingade av olika skäl eller av andra människor. Ur denna aspekt råder den spekulativa och empiriska delen inom den humanistiska människosynen, i och med att lagstiftningen vill värna om säljarens människovärde och frihet genom att kriminalisera köp av sexuella tjänster. Dock går det, utifrån den humanistiska människosynen, att hävda att lagstiftningens syn på säljaren som ett offer är paternalistisk. Detta på grund av att lagstiftningen ifrågasätter säljarens förmåga till förnuft och självbestämmande då hon ses som ett offer och inte som en aktör förmögen att fatta egna beslut. Visserligen är det inte kriminaliserat att sälja sexuella tjänster, men det faktum att köp är kriminaliserat gör att hennes fria vilja inte har någon egentlig betydelse och i den meningen råder inte den humanistiska människosynen. Säljarens autonomi påverkas i samband med att lagstiftningen begränsar säljarens möjlighet att själv bestämma över sin egen kropp och uppehälle, eftersom efterfrågan på hennes tjänster hindras genom kriminaliseringen.

I en av utredningarna, som ligger till grund för lagstiftningen, framgår det att de som säljer sexuella tjänster i stor utsträckning har psykiska svårigheter och befinner sig i missbruk, det vill säga är beroende av alkohol och narkotika, och behöver finansiella medel för att tillgodose sitt missbruk. Ur denna aspekt går det att se den spekulativa och empiriska delen inom den naturalistiska människosynen i den mening att säljaren varken har en fri vilja eller ett förnuft och helt styrs av sina drifter, i detta fall begäret efter berusningsmedel. Säljaren har, enligt den naturalistiska människosynen, en begränsad frihet vilket gör att hon inte kan hållas ansvarig för sina handlingar eftersom ansvar kräver ett visst självbestämmande. Detta kan sägas komma till uttryck då försäljning av sexuella tjänster inte kriminaliserats. Det går samtidigt att se den empiriska delen inom den humanistiska människosynen som innebär att människan påverkas av sina ekonomiska villkor och därför väljer att sälja sexuella tjänster.

Dock går det att invända mot att det skulle vara den naturalistiska människosynen som ligger till grund för svensk lagstiftning i avseende på säljaren. Detta på grund av att syftet till att inte kriminalisera försäljning av sexuella tjänster är att motivera säljaren att söka hjälp och ta sig ur sin destruktiva situation. Det i sig uttrycker synen på människan som förmögen att styra sitt liv och göra förändringar, vilket stämmer mer överens med den humanistiska människosynen än den naturalistiska.

Utöver element ur den humanistiska och naturalistiska människosynen i svensk lagstiftning i avseende på säljaren går det delvis även att se den kristna människosynen. Det faktum att försäljning av sexuella tjänster inte är kriminaliserat kan tolkas som ett uttryck för människans förmåga att med sitt förnuft identifiera vad som är rätt och gott, vilket är i enlighet med den spekulativa delen inom den naturliga lagen. Både lagstiftningens syn på säljaren och den naturliga lagen tillskriver människan autonomi i den mening att hon på egen hand kan skilja rätt från fel. Dock menar den naturliga lagen att människan är i behov av uppenbarelsen, då synden i henne kan göra att hon väljer fel.

4.3 Människosyn på köpare av sexuella tjänster

I den svenska lagstiftningen betraktas prostitution som mäns våld mot kvinnor. Köpare av sexuella tjänster ses vara i maktposition i förhållande till säljare och köper dessa tjänster för att tillfredsställa sin egen sexualdrift. Vad säger detta om människosynen på köpare av sexuella tjänster i lagstiftningen?

Skälen till att lagstiftningen kriminaliserar köp av sexuella tjänster sammanhänger med att den har fokus på efterfrågan av dessa tjänster, det vill säga på köparen. Även köparen ses som i behov av hjälp och stöd. Detta kan ses i det faktum att Socialtjänsten i Stockholm, Göteborg och Malmö sedan 2000-talet bedriver så kallade KAST-grupper för att hjälpa personer, främst män, som köper sexuella tjänster. Det finns således ett behov att stötta personer och få dem att ändra sitt beteende, för att de inte är förmögna att göra det på egen hand. Detta indikerar att dessa personer drivs till något som de varken vill eller bör ägna sig åt. Här kan den empiriska delen inom en människosyn diskuteras eftersom den bland annat vill förklara

vad som driver en människa, men även den spekulativa delen på grund av att den vill förklara människans vilja.

Synen på köparen i lagstiftningen kan sägas präglas av den naturalistiska människosynen i och med dess betoning av tillfredsställelse av drifter, exempelvis sexualdriften. Den empiriska delen inom den naturalistiska människosynen innebär att människan drivs av att tillgodose sina behov, i detta fall sexualdrift och maktutövning. Den spekulativa delen innebär att människan inte har en fri vilja att sätta sig över sina biologiska villkor. Frågan blir dock vad detta gör med ansvar. Om köparen betraktas som bunden till sina behov och oförmögen till att lagenligt skilja rätt från fel kan denne inte heller utkrävas fullt ansvarstagande. Detta innebär att det går att hävda att det är fel, utifrån den naturalistiska människosynen, att lagföra, döma och straffa köparen som den svenska lagstiftningen gör.

Antagandet om köparens drifter och brist på fri vilja verkar till synes vara rimligt i synen på köpare av sexuella tjänster baserat på förekomsten av KAST-grupper. Visserligen ser lagstiftningen att köparens handlande är kriminellt, men det faktum att det finns KAST-grupper visar att myndigheterna, exempelvis socialtjänsten, ser möjlighet till förändring och att människan således inte är deterministisk. Ur denna aspekt skulle det följaktligen inte röra sig om en renodlad naturalistisk människosyn.

Enligt den spekulativa delen i den humanistiska människosynen har människan ett förnuft och möjlighet att själv identifiera det goda och försöka infria detta. Ur denna synvinkel kommer inte den humanistiska människosynen till uttryck i svensk lagstiftning vad gäller köparen. Istället för att lita på människans förnuft, förmåga till insikt och förmåga att själv skilja rätt från fel används lagstiftning mot köp av sexuella tjänster, vilket snarare visar på en paternalistisk syn. Denna förmyndarmentalitet uttrycks i och med synen på köparen som i behov av myndigheternas åtgärder eftersom denne är oförmögen att välja det rätta, i detta fall att inte köpa sexuella tjänster. Dock går det att hävda att den humanistiska människosynen uttrycks i lagstiftningen då människan enligt denna människosyn har en fri vilja och själv kan styra sitt liv, med vissa ramar. Dessa ramar skulle kunna sägas vara lagstiftningen. Vidare går det att se den humanistiska människosynen där människan anses ha förmåga att styra sitt liv och välja att inte tillfredsställa sina biologiska basbehov.

Olika kristna människosyner skulle kunna sägas uttryckas i lagstiftningen, främst den spekulativa delen i den naturliga lagen, i avseende på att människan har möjlighet att identifiera vad som är rätt och gott, men att synden i henne gör att hon ibland bedömer fel och att därför lagstiftning behövs. Det går även att se element ur den narrativa dygdetiken och dess betoning av människans syndiga karaktär och hennes plats i en bestämd kontext och tradition. Synd innebär, enligt den narrativa dygdetiken, en övertro på människans förmåga att hantera allt hon utsätts för och ett anspråk på frihet som något människan har rätt till och själv har skapat. Detta kan sägas framträda i lagstiftningens val att kriminalisera köparens beteende, där lagstiftningen anser det felaktigt, en synd enligt den narrativa dygdetiken, att ta sig friheter mot en annan människa.

5 Prostitution i Nederländerna

5.1 Introduktion

Detta kapitel har samma upplägg som det föregående. Till en början beskriver jag prostitution i Nederländerna och hur lagstiftningen är utformad. Vidare gör jag en analys med hjälp av de människosyner som presenteras i uppsatsens teoridel i syfte att identifiera vilka människosyner som kan urskiljas i lagstiftningen.

5.2 Lagens bakgrund och syfte

Nederländerna skiljer på frivillig och andra former av prostitution som inte är önskade, till exempel människohandel. Landet har aldrig förbjudit prostitution förutom när det har gällt utnyttjande av minderåriga. Historiskt har Nederländerna likt andra länder i Europa haft olika förhållningssätt till fenomenet prostitution.⁴⁸ Under 1600- och 1700-talet var bordell- och hallickverksamhet olagligt. Det blev mer tolererat under 1800- och 1900-talet för att sedan bli lagligt och reglerat under 2000-talet.⁴⁹ År 2000 upphävdes förbudet från 1911 och ersattes av

⁴⁸ Statens Offentliga Utredningar (2010:49), 162

⁴⁹ Raymond, Janice G., *Not a choice, not a job: exposing the myths about prostitution and the global sex trade*, First edition., Potomac Books, Washington, D.C., 2013, 80

en reglering som innebär att bordell- och hallickverksamheter behöver ha en licens för att anses som legal. Denna licens utges av respektive kommun där verksamheten drivs.⁵⁰

Syftet med att upphäva förbudet var för det första att kontrollera och reglera sexindustrin. Genom att införa kommunala licenser kunde kommunerna styra och ha uppsikt över den lokala bordell- och hallickverksamheten. För det andra kunde oönskade former av prostitution som människohandel och involvering av minderåriga bekämpas. Det tredje syftet var att skydda den som prostituerar sig genom att låta prostitution falla under arbetsrätten och därmed fungera som vilket yrke som helst.⁵¹

5.3 Definition av prostitution och synen på köpare och säljare

Sexindustrin i Nederländerna växte under 1970-talet och det gjorde även behovet av verktyg för att kunna reglera och kontrollera verksamheten. Under samma tid pågick en feministisk rörelse som betonade kvinnans självbestämmande. Det var en reaktion på den traditionella uppdelningen mellan goda kvinnor som förtjänar skydd och dåliga kvinnor som kunde utnyttjas utan att förövarna ställs till svars. Ett fackförbund för prostituerade, De Rode Draad, bildades 1985 i syfte att framhäva prostitution som ett yrke och att det borde skyddas under arbetsrätten. Några år senare bildades en stiftelse, The Dutch Foundation Against Trafficking In Women (STV), som framhöll vikten av att skydda invandrarkvinnor i sexindustrin. STV arbetade tillsammans med De Rode Draad för att bekämpa våld och förespråka kvinnans rättigheter. Den slutssats som drogs var att förbudet mot bordell- och hallickverksamheten behöver hävas för att prostituerade skulle få samma rättigheter och skydd som andra yrken.⁵²

De Rode Draad erhöll under en längre period statsbidrag, men 2013 drogs detta in och det enda fackförbundet för prostituerade tvingades lägga ner. Nyligen bildades organisationen PROUD som värnar om arbetare inom sexindustrin och opponerar sig mot den stereotypiska bilden av prostituerade som ett offer. Istället vill de garantera att arbetare inom sexindustrin

⁵⁰ Statens Offentliga Utredningar (2010:49), 162-165

⁵¹ Altink, Sietske, van Liempt, Isle & Wijers, Marjan, 2018, "The Netherlands". Ingår i: Jahnsen, Synnøve Økland & Wagenaar, Hendrik (red.), *Assessing prostitution policies in Europe*, Routledge, Abingdon, Oxon, 2018, 64

⁵² Ibid, 62-63

får möjlighet till rimliga hyror och finansiella tjänster, något som inte sker i och med att banker inte beviljar lån eller allmänna tjänster, som kreditkort, till sexarbetare.⁵³

Prostitution kan vara lagligt på två olika sätt. Ena sättet är att verksamheten har licens. Det andra sättet är att verksamheten bedrivs i en kommun som inte kräver licens och därmed likväl kan räknas som laglig. Även hemprostitution, det vill säga prostituerade som inte är bundna till en verksamhet, som bedrivs utan licens kan räknas som laglig om kommunen inte kräver licens.⁵⁴ På liknande sätt måste en prostituerad uppfylla vissa krav för att hennes arbete ska räknas som lagligt. Hon måste tillhöra Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES) och inneha giltigt uppehållstillstånd som tillåter utförande av arbete.⁵⁵

Licenserna får varje kommun tilldela bordell- och hallickverksamhet om de möter särskilda krav, bland annat gällande hygien och brandsäkerhet.⁵⁶ Eftersom kommunerna enskilt får bestämma om lokala frågor, exempelvis om prostitution, kan regleringarna variera från kommun till kommun. Ett exempel är Haag där eventuella prostituerade i en bordell- och hallickverksamhet måste genomgå en så kallad screening av föreståndaren i syfte att kontrollera att vederbörande börjar arbeta av fri vilja. De som börjar arbeta måste även delta i en intervju med polisen för att erhålla godkänt "working advice". Med det menas att polisen kontrollerar att den prostituerade inte är instabil eller under tvång. Skulle det inte vara godkänt måste föreståndaren neka den prostituerade arbetstillfälle.⁵⁷ De som säljer sexuella tjänster måste, oberoende kommun, ha fyllt 18 år. Detta kommer i framtiden ändras till 21 år.

58

I rapporten definieras prostitution som en affärsverksamhet och en prostituerad som en person som erbjuder andra sexuella tjänster mot betalning.⁵⁹ Under rubriken "1.3 Definition of terms" skriver Daalder att termen sexarbetare föredras inom verksamheten framför prostituerad eftersom det första betonar det yrkesmässiga.⁶⁰

⁵³ Ibid, 73

⁵⁴ Daalder, Annelies, "Prostitution in the Netherlands in 2014", 2015, 17

⁵⁵ Ibid, 22

⁵⁶ Altink, Sietske, van Liempt, Isle & Wijers, Marjan, 2018, "The Netherlands", 2018, 65

⁵⁷ Ibid, 70

⁵⁸ Ibid, 64

⁵⁹ Daalder, Annelies, "Prostitution in the Netherlands in 2014", 2015, 7

⁶⁰ Ibid, 6

6 Analys av nederländsk lagstiftning

6.1 Introduktion

I detta avsnitt gör jag en analys av den nederländska lagstiftningen gällande prostitution med hjälp av de människosyner och begrepp som presenteras i uppsatsens teoridel. Syftet är att undersöka vilka människosyner eller element ur människosyner som uttrycks tydligast i lagstiftningen. Inledningsvis analyserar jag lagstiftningen ur säljarens perspektiv och därefter köparens.

6.2 Människosyn på säljare av sexuella tjänster

Den nederländska lagstiftningen grundar sig i synen på prostitution som ett yrke och att den som prostituerar sig är en aktör, inte ett offer som den svenska lagstiftningen indikerar. Den spekulativa delen i den humanistiska människosynen framhäver människans fria vilja och förnuft. Kant menar att människan är autonom när hon är sin egen laggivare. I den bemärkelsen kan säljare av sexuella tjänster betraktas som autonoma människor som agerar efter sin fria vilja. De behöver därför ingen lagstiftning som bestämmer att de inte får sälja sexuella tjänster eller att det är olagligt att köpa dessa. Staten har förtroende för människans förnuftsöverbägganden och att det är tillräckligt för att komma fram till det moraliskt försvarbara. Denna form av autonomi ger människan möjlighet till att styra och bestämma över sig själv.

Låt oss säga att detta stämmer, att den humanistiska människosynen i avseende på säljare av sexuella tjänster råder. Då uppstår frågan om och hur människovärdesprincipen uttrycks i lagstiftningen. Människovärdesprincipen tillhör den normativa delen inom den humanistiska människosynen och utgår från att alla människor har ett eget inneboende värde som inte får kränkas. I och med att lagstiftningen varken kriminaliserar köp eller försäljning av sexuella tjänster går det att urskilja synen att människovärdesprincipen omfattar alla, det vill säga att varje människa ska bemötas med respekt och värdighet på grund av att hon är just människa, unik och samtidigt med lika och obestridliga rättigheter vilket betonas i den humanistiska

människosynen. Den liberala marknadsekonomiska syn på prostitution som uttrycks i lagstiftningen bidrar även den till att säljaren ses som en förnuftig och likvärdig part i en handelsöverenskommelse.

Emellertid finns synen hos delar av samhället att säljaren inte är en likvärdig part. Organisationen PROUD, som nyligen bildades i samband med att fackförbundet De Rode Draad lades ner, strävar efter att de som arbetar inom sexindustrin ska få möjlighet till bland annat finansiella tjänster, exempelvis lån, som andra yrken har rätt till. I och med det faktum att de som säljer sexuella tjänster inte beviljas lån eller andra allmänna tjänster, som kreditkort, kränks deras medborgerliga rättigheter. Då blir det problematiskt att hävda den humanistiska människosynen, där säljaren är fri, autonom och likvärdig, om hon samtidigt inte får samma förtroende för exempelvis kapital som andra yrkesgrupper.

Vad som också är problematiskt med att hävda säljarens autonomi och frihet, i enlighet med den spekulativa delen i den humanistiska människosynen, är när hon samtidigt kontrolleras av en del kommuner, exempelvis i Haag, genom intervjuer där framför allt hennes frivillighet granskas. Att det finns ett behov att kontrollera och erhålla godkänt "working advice" tyder på en osäkerhet kring säljarens autonomi. Det ger även en bild av en paternalistisk syn på säljaren, det vill säga att hon är i behov av extra uppsikt och kontroll av sin autonomi, vilket kommunen är i position att erbjuda. Ur denna aspekt råder snarare en människosyn enligt den narrativa dygdetiken, att människan inte är en rationell varelse med förmåga att identifiera det som är rätt och gott.

6.3 Människosyn på köpare av sexuella tjänster

Det ges inte mycket information i materialet om synen på köpare av sexuella tjänster i nederländsk lagstiftning. Det signalerar i sig ett ointresse för den gruppen och att det inte är den som bör stå i fokus i lagstiftning. Som tidigare beskrivits växte sexindustrin i Nederländerna under 1970-talet och landet såg ett behov av att kontrollera och reglera prostitution- och hallickverksamheten. Det står inte specifikt varför kontroll och reglering behövdes, om det var för att göra det säkrare för kvinnor som säljer sexuella tjänster eller för att det inte är möjligt att kriminalisera prostitution och därmed bättre att försöka hålla det

under uppsikt. För att generöst tolka den nederländska lagstiftningen kan vi anta att den har rätt i att de som köper sexuella tjänster deltar i en handelstransaktion på lika villkor och således inte begår något brott. Vad säger då detta om synen på köpare av sexuella tjänster?

Eftersom köp av sexuella tjänster inte är kriminaliserat skulle det kunna tolkas som ett uttryck för tilltro på människans egna förnuftsöverbäganden. Människan är förmögen att på egen hand besluta om sådana frågor och blir således sin egen laggivare. Då framstår den spekulativa delen inom den humanistiska människosyn i avseende på autonomi rimlig. Även den naturalistiska människosynen kommer till uttryck då köparen inte är begränsad av lagstiftning och kan välja i vilken utsträckning denne vill tillfredsställa sina biologiska basbehov (om denna människosynen utgår från att sexuella tjänster utgör sådana behov) och erhåller därmed sitt människovärde. Den kristna människosynen kan delvis sägas komma till uttryck i lagstiftningen då köparen tillåts använda sitt förnuft, då uttrycks den naturliga lagen i och med att människan anses vara förnuftig nog att komma fram till moralisk kännedom.

7 Jämförelse

7.1 Introduktion

Nedan gör jag en jämförelse mellan svensk och nederländsk lagstiftning gällande prostitution i avseende på köpare och säljare av sexuella tjänster. Syftet är att undersöka gemensamma element och vad som skiljer dem åt när det gäller människosyner. Därefter diskuterar jag uppsatsens resultat och drar slutsaster utifrån det.

7.2 Människosyn på säljare av sexuella tjänster

Den människosyn som kommer tydligast till uttryck gällande säljaren i både svensk och nederländsk lagstiftning är den humanistiska. Det som kännetecknar den humanistiska människosynen på den som säljer sexuella tjänster är frihet och autonomi. Båda lagstiftningarna ger tilltro till säljarens förmåga att på egen hand genom förnuftet nå moralisk kännedom i och med att det är lagligt att sälja sexuella tjänster. Dock utgår de från olika definitioner av prostitution, vilket i svensk lagstiftning gör att den humanistiska

människosynens uppfattning att människan fri och autonom blir problematisk. Svensk lagstiftning grundar sig på att de som säljer sexuella tjänster inte gör det av fri vilja utan är offer. Således framhävs inte den humanistiska människosynen i avseende på autonomi i svensk lagstiftning, utan snarare en paternalistisk syn, då säljaren ses som i behov av hjälp och stöd. Även i nederländsk lagstiftning kommer en paternalistisk syn på säljaren till uttryck i samband med kontrollintervjuer och "working advice" för att granska säljarens frivillighet. Detta gemensamma drag av förmyndarmentalitet kopplat till säljaren och inte till köparen väcker frågan om det grundar sig i en patriarkal kvinnoyn, där kvinnan måste ledas och hjälpas eftersom hon inte har förmåga att värna om sig själv.

När det gäller människovärde, som är centralt inom den humanistiska människosynen, har nederländsk lagstiftning en annan förståelse av begreppet än den svenska. Enligt svensk lagstiftning innebär människovärdesprincipen att en människa inte får behandlas som en förbrukningsvara eftersom hon är unik och oersättlig. Även den kristna människosynen kan gå att se här när det gäller begreppet människovärde, att säljaren har ett okränkbart värde och därigenom måste skyddas och hjälpas. Däremot ser den nederländska lagstiftningen människovärdesprincipen som alla människors rätt till autonomi och därmed skulle hon ha rätt till att själv bestämma hur hon vill styra och leva sitt liv.

Det går även att uppfatta den naturalistiska människosynens determinism i svensk lagstiftning ur säljarens perspektiv i och med att säljaren ses som driven av sina behov, som ofta grundar sig i missbruk, och att hon genom sin begränsade frihet inte kan stå till svars för sina handlingar. Det går emellertid inte att tolka säljaren i nederländsk lagstiftning på samma sätt eftersom det inte framkommer varför en människa väljer att sälja sexuella tjänster.

7.3 Människosyn på köpare av sexuella tjänster

Den naturalistiska människosynen gällande köparen kommer tydligast till uttryck i svensk lagstiftning. Enligt materialet som behandlar svensk lagstiftning drivs köparen av att tillfredsställa sin egen sexualdrift, vilket stämmer överens med den empiriska delen inom den naturalistiska människosynen. Dock går det inte att hävda en renodlad naturalistisk människosyn. Som en del av regeringens handlingsplan mot prostitution bedriver

Socialtjänsten så kallade KAST-grupper för att genom terapi hjälpa köpare att ändra sitt beteende. Ur denna aspekt handlar det snarare om en humanistisk människosyn som ser människan som föränderlig och inte deterministisk. När det gäller avsaknaden av autonomi i den naturalistiska människosynen, med innebörden att köparen inte kan hållas ansvarig för sina handlingar då ansvar kräver ett visst självbestämmande, kan detta sägas komma till uttryck i förekomsten av stödgrupper, men inte i kriminaliseringen.

I samband med att köp av sexuella tjänster inte är kriminaliserat i Nederländerna ges synen på köparen som en autonom och förnuftig människa. Både människans autonomi och förnuft är centrala delar i den humanistiska människosynen. Även den kristna människosynen inom den naturliga lagen kan sägas komma till uttryck, då människan ses som en rationell varelse förmögen att själv inse vad som är rätt. Den största skillnaden mellan svensk och nederländsk lagstiftning gällande köparen är således autonomi och förnuft. Det tillskrivs inte köparen i svensk lagstiftning, men däremot i nederländsk.

En likhet mellan svensk och nederländsk lagstiftning när det gäller köparen skulle kunna vara köparens drivkraft, att tillfredsställa sin egen sexualdrift, vilket kan relatera till den naturalistiska människosynen (materialet gällande nederländsk lagstiftning ger dock ingen information om köparens drivkraft). Dock indikerar förekomsten av hjälpgrupper för köpare i Sverige, men inte i Nederländerna, att den svenska lagstiftningen betonar köparens problematik med sina behov.

7.4 Slutsats

Den humanistiska människosynen kommer tydligast till uttryck i både svensk och nederländsk lagstiftning, dock med olika definitioner av autonomi. Svensk lagstiftning ser autonomi som säljarens rätt att inte behandlas som en vara och nederländsk lagstiftning ser autonomi som säljarens och köparens rätt att själva bestämma hur de vill leva sina liv. Dessa olika definitioner av autonomi kan relatera till de två förhållningssätt till prostitution som Karen Peterson-Iyer beskriver. Peterson-Iyer, som nämns i avsnittet om tidigare forskning, benämner dessa "liberal/contractarian" och "domination/subjection". "Liberal/contractarian" innebär att prostitution betraktas som ett kontrakt mellan två parter på lika villkor och något

som staten inte ska besluta om. "Domination/subjectjon" betraktar prostitution som uttryck för manlig dominans och kvinnlig underkastelse, vilket måste bekämpas. Det stämmer överens med definitionen av prostitution som uttrycks i svensk och nederländsk lagstiftning.

8 Sammanfattande reflektioner

Det går inte att urskilja en renodlad människosyn i varken svensk eller nederländsk lagstiftning gällande prostitution, dock går det att urskilja element ur några. Den humanistiska människosynen och till viss del den kristna betonar människans värde, förnuft och autonomi, medan den naturalistiska människosynen betonar drifter och biologi. I diskussionen om prostitutionen är dessa begrepp centrala.

Framförallt är det den normativa och spekulativa delen inom den humanistiska människosynen som uttrycks i både svensk och nederländsk lagstiftning. I svensk lagstiftning betonas människovärdet i och med att det är förbjudet att behandla en annan människa som en vara, det vill säga tillhör den normativa delen inom människosynen. I nederländsk lagstiftning däremot, ses säljare och köpare av sexuella tjänster som jämbördiga affärsaktörer och ges enligt den spekulativa delen inom människosynen rätt till självbestämmande och frihet att själva styra sitt liv. Det går utöver det att urskilja en paternalistisk syn på både köpare och säljare i svensk lagstiftning samt säljare i nederländsk lagstiftning. Köpare och säljare i svensk lagstiftning ses som i behov av hjälp på olika sätt. Säljare i nederländsk lagstiftning får i vissa kommuner genomgå kontroller i syfte att få deras autonomi och frivillighet granskad.

9 Avslutning

Under arbetet med min studie har jag uppmärksammat en brist på material gällande köparna i nederländsk lagstiftning, vilket indikerar att dessa inte är en uppmärksammat grupp och inte behandlas som ett problem. Istället är det fokus på säljarna. Det vore givande att få ta större del av hur främst nederländsk lagstiftning kom fram till sin definition av prostitution eftersom det skulle kunna avslöja mer om synen på köpare och säljare. Det är även intressant att

Sverige och Nederländerna, som i min mening räknas som två liberala länder, har väldigt skilda uppfattningar om prostitution och hur samhället bör förhålla sig till det.

Att studera människosyn kan vara fruktbart vid diskussioner om lagstiftning, särskilt i kontroversiella frågor som prostitution, då det kan tillföra argument och nyans till debatten. Det är få styrdokument från myndigheter som uttryckligen förespråkar en specifik människosyn, förutom exempelvis styrdokument från Skolverket. Det är av intresse att undersöka relationen mellan människosyn och lagstiftning då det kan antyda hur människan uppfattas och vilka egenskaper och värderingar om henne som värnas om. Vidare forskning om lagstiftning och människosyn gällande andra ämnen som rör autonomi och människovärde, exempelvis eutanasi, surrogatmödraskap och abort, vore intressant att genomföra. Möjligen har de gemensamma element, men i så fall vilka? Uppfattas människan på samma sätt och värnas det om samma egenskaper och värderingar?

Litteraturlista

Källmaterial

Altink, Sietske, van Liempt, Isle & Wijers, Marjan, 2018, "The Netherlands". Ingår i: Jahnsen, Synnøve Økland & Wagenaar, Hendrik (red.), *Assessing prostitution policies in Europe*, Routledge, Abingdon, Oxon, 2018

Daalder, Annelies, "Prostitution in the Netherlands in 2014", *WODC*, 2015, URL: <https://www.government.nl/topics/prostitution/documents/reports/2015/06/01/prostitution-in-the-netherlands-in-2014>, [Hämtad: 11/4-19]

Kvinnofrid: Regeringens proposition 1997/98:55, Fritzes, Stockholm, 1998

Prostitutionsutredningen, *Prostitutionen i Sverige: bakgrund och åtgärder : betänkande*, LiberFörlag/Allmänna förl., Stockholm, 1981

Raymond, Janice G., *Not a choice, not a job: exposing the myths about prostitution and the global sex trade*, First edition., Potomac Books, Washington, D.C., 2013

Statens Offentliga Utredningar (2010:49). Utredningen om utvärdering av förbudet mot köp av sexuell tjänst, *Förbud mot köp av sexuell tjänst: en utvärdering 1999-2008 : betänkande*, Fritzes, Stockholm, 2010

1993 års prostitutionsutredning, *Könshandeln: betänkande*, Fritzes, Stockholm, 1995

Litteratur

Christman, John, "Autonomy in Moral and Political Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.), 2018, URL: <https://plato.stanford.edu/entries/autonomy-moral/#ConVar>, [Hämtad: 15/4-19]

Grenholm, Carl-Henric, *Bortom humanismen: en studie i kristen etik*, Verbum, Stockholm, 2003

Haker, Hille, "Catholic Feminist Ethics Reconsidered : The Case of Sex Trafficking", *Journal of Religious Ethics*, 2015, URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jore.12095>, [Hämtad: 14/3-19]

Hauerwas, Stanley, *Det fredliga riket: en introduktion i kristen etik / Stanley Hauerwas ; översättare: Patrik Hagman*, Artos, Skellefteå, 2012

Henriksen, Jan-Olav & Vetlesen, Arne Johan, *Etik i arbete med människor*, 3., [rev.] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013

Hermerén, Göran, 1994, "På spaning efter en människosyn". Ingår i: *Människosyner*, 1. uppl., Statens medicinsk-etiska råd, Stockholm, 1994

Moloney, Katherine Patricia, 2014, "Prostitution legislation: toward an ethical Christian response". Ingår i: *Crux*, Vol. 50, No. 3, URL: <https://web-a-ebshost-com.ezproxy.its.uu.se/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=12&sid=98835c36-aba2-4e8a-abe7-19372905bf14%40sdc-v-sessmgr05>, [Hämtad: 28/5-19]

Peterson-Iyer, Karen, 1998, "A Feminist Ethical Analysis". Ingår i: *Journal of Feminist Studies in Religion*, Vol. 14, No. 2, Indiana University Press, 1998, URL: https://www.jstor.org/stable/25002334?seq=1#metadata_info_tab_contents, [Hämtad: 20/5-19]

Thorsén, Håkan, *Människosyn och etik*, 3. uppl., Remus, Stockholm, 2016